

**LEXICONUL PENTRU COMERCIANȚI AL
SAVANTULUI GERMAN
CARL GÜNTHER LUDOVICI (1707–1778),
"EROEFFNETE AKADEMIE DER KAUFLEUTE"
– STUDIU DE CAZ**

RADU TEUCEANU
raduteuc@yahoo.com

Biblioteca Muzeului Național Brukenthal – Sibiu

**DER LEXIKON FÜR KAUFLEUTE DES DEUTSCHEN GELEHRTEN CARL
GÜNTHER LUDOVICI (1707-1778), "EROEFFNETEE AKADEMIE DER
KAUFLEUTE" – EINE FALLSTUDIE**

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser, Professor an der Leipzig Universität im 18. Jahrhundert, hat dieses Werk in fünf Bänden entworfen. Das Lexikon wurde 1879 vom Hermannstädter Kapellenbibliothek übernommen. Wir erörtern dabei nur den ersten Banden, welchen 1752 gedruckt wurde. Dieses Werk, für Handelsbrauch bestimmt, hat einen sehr breiten Umfang. Ausser der Abfassung von Artikeln in Beziehung zur ganzen Welt, man findet Namen von Städten, Gegenden, Bergen, Gewässern, Booten, Massen, Münzen, Tieren, Pflanzen, Mineralen, Metallen und so weiter. Ludovici hat auch sich nicht streng auf seiner Zeit beschränkt. Zum Beispiel, er hat eine lebendige Beschreibung der alten Anlage der sizilianischen Stadt Agosta, vors Erdbeben von 1693 aufgestellt, aufgenommen. Der Diskurs geht bis die Beschreibung einer Züchtung von tatarischen Pferden. Der Inhalt ist mit Auskünften bereichert, den in Verbindung mit der Geschichte von verschiedenen Städten oder historischen Provinzen stehen, aber auch von Einzelheiten in Bezug auf Architektur, Technologie oder Mentalitäten begleitet und Zahlen und Jahren sind auch vorhanden.

Schlagwörter: Lexikon, Handel, 18. Jahrhundert, Geschichte, globale Abdeckung.

Carl Günther Ludovici (care a semnat astfel, italianizat pentru Ludwig sau Ludewig) a fost profesor de filosofie practică și logică aristotelică la Universitatea din Leipzig, arhivist la aceeași universitate și ulterior, începând cu 1765-1766, rector și decan al Facultății de Arte. A fost de asemenea membru al Academiei de

Științe a Prusiei și a Societății de Economie, Arte Liberale și Limba Germană din Leipzig. A publicat numeroase contribuții de conducere a firmelor comerciale – ceea ce numim în prezent management comercial. Începând cu 1739 a fost editor al *Marelui Lexicon Universal*¹. Lexiconul de față, care are în total cinci volume, este de asemenea cel mai cuprinzător din epocă (la baza lui se află o traducere a unui lexicon francez) și a fost folosit în practică, după cum atestă documentele². El a fost tipărit tot la Leipzig, între anii 1752 și 1756, în limba germană, în alfabet gotic.

După încheierea războaielor napoleoniene, acest cărturar pare să nu mai fie cunoscut în lumea academică germană, nefigurând nici în *Allgemeine Deutsche Biographie* și nici în *Der Grosse Brockhaus*, fiind redescoperit numai în a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Lexiconul *Eroeffnete Akademie der Kaufleute*, aflat în zilele noastre în fondul Bibliotecii Brukenthal, nu este o carte achiziționată de baronul Samuel von Brukenthal, ci a fost preluat de la Biblioteca Capelei în 1879, având în vedere că pe pagina de titlu este trecută cu cerneală neagră sigla *H.K.B. (Heiligen Kappellen-Bibliothek – în limba germană –*, tradus în limba română prin *Biblioteca Sfintei Capele*). Toate cele cinci volume sunt legate în carton presat învelit în pergament, cu tranșa roșie și se află în stare perfectă de conservare. Din punct de vedere tematic, conținutul este extrem de divers: articolele de dicționar includ nume de orașe, de ținuturi, munți, ape curgătoare, denumiri de ambarcațiuni, unități de măsură, nume de monede, de animale, plante, minerale, metale. Din acest motiv am fost atrași de această lucrare, dar și datorită caracterului mai insolit, orientat spre aspectele economice și comerciale, care erau puțin abordate în istoriografia tradițională. Mai mult, este foarte posibil ca tocmai apariția acestei opere și succesul ei în epocă a determinat apariția unei emulații între savanți și a inspirat alcătuirea de alte lucrări de acest tip. În articolul de față, ne limităm la a prezenta primul volum, care a fost tipărit în anul 1752. Astfel, oferim un număr de exemple pe care le-am considerat reprezentative, pentru intenția autorului de a acoperi întregul mapamond cunoscut pe atunci.

Orașul Aachen este prezentat ținând cont de comerțul desfășurat acolo. Astfel, autorul ne informează că orașul era faimos pentru țesăturile fine și de calitate, atât de bine lucrate, încât puteau fi confundate cu cele olandeze, dar și pentru cazanele de cupru și alamă. Calamina (carbonatul de zinc nativ) se extrăgea dintr-un loc pustiu din apropierea orașului. În puțul principal, minierii coborau cu ajutorul unei funii și adunau minereul în coșuri. Un alt produs fabricat la Aachen

¹ Jutta Nowosadtko, *Carl Günther Ludovici: Hauptredakteur der Bände 19 bis 64 und der Supplementbände 1 bis 4 (1739-1754)* [nenumerotat], S.l., Redaktion Zedleriana, 2002.

² Jürgen Beyer, *Vad är en bra ö ? Gotland i ett tyskt köpmannallexikon från 1700-talet*, în "Haimdagar", Lärbro (ins. Gotland, Suedia), nr. 6-7/2010, pp. 36-37.

erau excelentele ace de cusut din oțel. Nu sunt uitate nici băile calde, care își datorează existența zăcămintelor de sulf și salpetru. Un alt articol de dicționar, având legătură tot cu orașul Aachen, este cel dedicat guldenului de Aachen, care a început să fie bătut în anul 1615. Ludovici precizează că este o diferență între o marcă de Aachen și așa-numita marcă *Aix*; guldenul nu valora mai mult de 10 creițari.

În anul 1839, o descriere apărută în revista *Borussia* menționa faptul că orașul deținea în secolul al XIV-lea magazine de mari dimensiuni la Veneția și Antwerpen³.

Un articol curios este cel în care este vorba de muntele Aaggi-Dogii (Ağri Dağı), un munte în provincia Amasya (Amasis) din Turcia, la granița cu Persia. În persană, denumirea se traduce prin *Muntele Amar*, din cauza faptului că, fiind înalt și abrupt, acest munte era o etapă dificilă pentru caravanele care mergeau la Isfahan. El se afla la o zi de mers de regiunea Luristan. Datorită faptului că trecerea era îngustă, caravanele o puteau traversa trecând numai câte una odată. Mai întâi erau numărate cămilele și caii, pentru care conducătorul caravanei plătea o taxă; o parte a banilor mergea către cei șapte sau opt paznici armeni puși să supravegheze zona. După cercetările noastre, se pare că e vorba de Ararat. În secolul al XVIII-lea, muntele se afla pe teritoriul Imperiului Otoman, de unde se vindeau și se cumpărau în/din Iran mătase, covoare și țesături, transportate în special prin intermediul caravelor⁴.

Sub numele de *abgesottenes Salz*, autorul prezintă sarea albă de Normandia, termenul francez fiind cel de *sel de Bouillon*. Ea se producea fierbând apa de mare în niște cazane mari de tinichea.

În tratatul *De re metallica* a lui Georgius Agricola, un capitol important este rezervat sării și meșteșugului de obținere a sării. În acea perioadă – secolul al XVI-lea – obținerea sării din apa de mare se mai perfecționase, iar locurile unde se făceau aceste operații se numeau *saline marine*. Agricola descrie extragerea sării prin decantare. Apa de mare era lăsată să stea într-un bazin, numit *stagnum*, iar în final sarea era colectată cu ajutorul unor srafe, numite *batillum*⁵.

Orașul Abo (Åbo) (azi Turku) din sudul Finlandei este descris ca aflându-se la 40 de mile depărtare de Stockholm, aceasta fiind lungimea drumului poștal, care trecea prin insulele Åland, pe atunci posesiune suedeză. În oraș se afla un tribunal regal, care era de altfel și singurul din Finlanda, o universitate luterană, un sediu de staroste și o superintendentă, aflată lângă o școală a catedralei. Orașul

³ *Malerisches altes Europa: romantische Ansichten von Städten und Schlössern der guten alten Zeit*, Verlag DAS TOPOGRAPHIKON, Rolf Müller Verlag, Hamburg, p. 177.

⁴ Aurel Decei, *Istoria Imperiului Otoman până la 1656*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 200.

⁵ Ana Pîrșcoveanu-Apostolide, *Sarea: noua strălucire a unei bogății străvechi*, Editura Științifică, București, 1963, p. 96.

avea doi primari și se făcea un comerț înfloritor cu pânză de in, cereale, produse alimentare, cherestea și altele. În zilele de 25 ianuarie, 18 iunie și 8 septembrie se ținea un iarmaroc. Cu toate acestea, noile orașe care se dezvoltaseră în Golful Botnic, precum și compania producătoare de gudron reprezentau amenințări serioase pentru viitorul orașului. Suedezii făceau comerț în 40 de ambarcațiuni deschise, în timp ce finlandezii își desfășeau produsele în fața porților. Autorul afirmă că, înainte, în acest loc se trăia mai bine ca oriunde, însă scumpirea generală a produselor își făcuse deja simțite efectele.

Populația Finlandei fusese decimată la începutul secolului al XVIII-lea de ciumă și foamete, iar la jumătatea aceluiași secol un sfert din toți orașenii din această țară trăiau la Åbo. Acest oraș era important pentru negustorii hanseatici, care nu erau doar simpli oaspeți, ci s-au stabilit atât în mediul urban, cât și în cel rural, situație în care au exercitat o influență importantă asupra culturii. Dovezi în acest sens au fost găsite în analiza pseudonimelor de origine străină⁶.

Provincia italiană Abruzzo, care în 1752 făcea parte din Regatul Neapolelui, este prezentată ca având un aer rece, dar sănătos; vârful muntelui Maiella era acoperit de zăpezi veșnice. În câmpia care se întinde sub acest munte se creșteau mulți viermi de mătase și păsări de curte. În păduri se găsea mult vânat și un număr mare de lupi și urși. Din punct de vedere administrativ, Abruzzo era împărțit pe vremea aceea în două provincii, despărțite de fluviul Pescara.

La o dată relativ târzie, în 1929, istoricul și arheologul englez Thomas Ashby se pronunța în felul următor asupra specificului acestei provincii: „*Din cauza dificultății comunicațiilor și a caracterului locuitorilor, ținutul a fost supus, poate, la mai puține schimbări decât oricare altă parte a Italiei. Descrierea proverbială a zonei este <<Abruzzo forte e gentile>>. E adevărat că folosirea energiei abundente a râurilor și pâraielor dă speranțe că unul din cele mai sărace districte ale Italiei poate deveni unul cu un potențial enorm*”⁷.

Acaradi era „*o provincie asiatică din țara negrilor*”; presupunem că prin această caracterizare succintă autorul se referă la faptul că schimburile comerciale erau efectuate, ca și în alte părți ale Africii, de o colonie de hinduși. Aurul care se extrăgea din minele locale era de o mare puritate, locuitorii făcând comerț cu el cu locuitorii din alt ținut, numit Aboni. Ca loc important pe Coasta Aurului de pe țărmul Golfului Guineei, de unde se extrăgea aur, este menționat Acherva. Începând cu a doua jumătate a secolului al XV-lea, europenii au descoperit repede că în spatele coastei de vest a Africii se afla un hinterland împădurit, bogat în

⁶ Marjatta Hietala, *The Townbuilding and the Typology of Finnish Towns until 1720* (p. 42-54), în „Stadtwerdung und städtische Typologie des Ostseegebietes bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts”, Odense University Press, Odense, 1999, p. 53.

⁷ Thomas Ashby, *Some Italian Scenes and Festivals*, Methuen & Co., London, 1929, p. 89.

resurse, unde localnicii erau și capabili și doritori să facă negoț pe scară mare. În unele părți ale pădurii se aflau state cu o ierarhie complexă și orașe. Astfel, în anul 1600, un olandez care se semna *D.R.* afirma că strada principală a orașului Benin era „o stradă mare și lată, nepavată, dar care părea să fie de șapte sau opt ori mai lată decât strada Warmoes din Amsterdam”⁸.

Ack, în limba olandeză *aak* sau *beitel-aak*, iar în franceză *a(c)que*, era o ambarcațiune cu fundul plat, cu ajutorul căreia care era transportat vinul de Rin și Mosela în Olanda. De asemenea, *Acken*, denumită în limba franceză *acon* sau *pousse-pie*, iar în olandeză *akon*, era tot o ambarcațiune cu fundul plat, folosită pe coastele ținutului Aunis din Franța și cu care se pescuia în larg în mълul rămas în urma refluxului. Pe vremea aceea, în zona de coastă respectivă, golful Aiguillon nu era decât o întindere vastă de noroi, în care ambarcațiunile se deplasau cu dificultate. Bărcile cu fundul plat ar fi fost inventate de un irlandez pe nume Walton, care ar fi eșuat pe țărmul din Aunis în anul 1236. Ambarcațiunea respectivă era pătrată, iar cea a lui Walton avea în partea din față o bordură înălțată din lemn; vâslașul puneă în funcțiune barca împingând cu putere cu piciorul stâng⁹.

Adarme era o mică unitate de măsură spaniolă, folosită la Buenos Aires și în întreaga Americă spaniolă. Ea era echivalentul a șaisprezecea parte dintr-o uncie pariziană, numită *Le Demi-Gros*. Totuși, din cauza unor mici diferențe existente între sistemul spaniol și cel francez, 100 de uncii de la Madrid erau echivalentul a numai 93 la Paris. În *La Grande Encyclopédie*, în jurul anului 1886, se afirmă că o *adarme* cântărește, în general, ceva mai puțin de două grame, a 128-a parte din marca spaniolă. Se subdivide în 36 grame, în afară de Aragon, unde *arienzo* nu are decât 32 grame (*grains*)¹⁰.

După cum putem cu ușurință constata, datele utile pentru istoria economică sunt îmbogățite cu detalii interesante referitoare la instituții locale și municipale, precum și la unități de măsură și greutate utilizate în diferite regiuni.

Aden (Ait Ham) – a nu se confunda cu orașul din Peninsula Arabică – era un munte neidentificat, bogat în argint, din lanțul muntos *Ziz* (care își trăgea numele de la râul *Ziz*), aflat la data apariției volumului pe teritoriul Regatului Fez (în actualul Maroc). Denumirea de munții *Ziz* a ieșit și ea din uz. Informația pare să fie preluată din *Descrierea Africii* a spaniolului Caravajal Luys de Marmol (1520-1600), foarte căutată în secolele trecute, care menționează munții Aden și Arucanez, iar în zonă se mai puteau vedea ruinele unui oraș, Calaat Aben Tavyla

⁸ Graham Connah, *African Civilizations: An Archaeological Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 144.

⁹ Louis Figuier, *The Ocean World: Being a Description of the Sea, and Its Living Inhabitants*, English Translation, D. Appleton & Co., New York, 1869, p. 347.

¹⁰ *La Grande Encyclopédie: inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts*, H. Lamirault et Compagnie, Paris, [1886], tome 1, p. 541.

(Kal'at Ibn Tawila). Pereții caselor din acest oraș erau din lemn legat cu ipsos și în ele locuiau mai mulți oameni săraci. În orice caz, pe vremea lui Marmol mina de argint de la Aden aducea prea puțin profit localnicilor¹¹ și probabil de aceea, cu timpul, a căzut în uitare.

Adrianopolul (în Turcia europeană) este descris ca un oraș foarte mare; conform spuselor autorului, dacă se socoteau împreună orașul vechi, cel nou și grădinile, circumferința măsoară două mile germane. De obicei în acest oraș se retrăgeau sultanii, atunci când Constantinopolul devenea nesigur din cauza epidemiilor de ciumă sau a răzmerițelor. „*La Adrianopol au fost construite mai multe seraiuri, pe malurile râului Tunca, cu grădini, parcuri și anexe; câteva ruine impozante subzistă până azi. Până târziu prin secolul al XVIII-lea, palatele de la Edirne – sau cum îi spuneau turcii și românii după bulgărescul Odrin, Odrii sau Udrii – erau locuite temporar de sultani, constituind o bază pentru acțiunile militare, mai ales înspre nord și vest. I se spunea Istanbul Sarayi – Palatul Istanbulului*”¹².

Aelen, localitate în Elveția (azi Aigle, în cantonul Vaud, lângă extremitatea estică a lacului Lemán; Aelen pare a fi un vechi nume german al acestui orașel) este descrisă ca aflându-se la două ore distanță de Geneva. Pe o înălțime se afla un castel frumos cu un turn din marmură, în care își avea sediul guvernatorul numit de orașul Berna. În Aigle se aflau doi predicatori francezi și începând cu 1695 unul german. În acest oraș se țineau trei iarmaroace, după cum urmează: în a doua zi de miercuri din luna martie, a treia zi de vineri din aprilie și în a patra zi de miercuri din octombrie. În anii 1527-1529, așadar la o dată timpurie, predicatorul Guillaume Farel, venit de la Berna, a reușit să convertească localitatea la protestantism, nu fără mari eforturi și umilințe, dar având atuu de a beneficia permanent de susținerea Bernei¹³.

Autorul menționează, sub denumirea de Afur, un munte sau lanț muntos din Africa australă, în provincia Monomotapa (astăzi în Mozambic și Zimbabwe). În acest munte se găsea o mină bogată, în care se extrăseseră la un moment dat o pepită de aur în valoare de 12.000 de ducăți și o alta, în valoare de 40.000 de

¹¹ *L'Afrique de Marmol* [trad. prescurtată în franceză, efectuată de Perrot d'Ablancourt], Louis Billaine, Paris, 1667, vol. II, pp. 306-307. – Această traducere are trei volume in-4 și valoarea în secolul al XIX-lea între 15 și 20 de franci. Volumul III include o traducere a lucrării *L'Histoire des Chérifs de Diégo Torres*, retroversiuone efectuată de ducele de Angoulême și revăzută de P. Richelet. Vezi: Jacques-Charles Brunet, *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*, tome III (H-M), Librairie de Firmin Didot Frères, Paris, 1862, pp. 1439-1440.

¹² A. Decei, *op. cit.*, p. 202.

¹³ Wilhelm Oechslí, *History of Switzerland: 1499-1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013 [retipărire a ediției din 1922], pp. 139-140.

ducați. Afur este forma coruptă a lui *Ophir*, iar Mount Fura este în prezent o regiune slab populată din Zimbabwe, în provincia Mashonaland Central (în partea de nord-est a acestei țări africane). În secolele XVI-XVII, portughezii au avut sedii comerciale în zonă, atrași, se pare, de zăcămintele de aur; în anii 1992 și 1993, profesorul Innocent Pikirayi de la universitatea din Pretoria a efectuat cercetări importante în această regiune¹⁴.

Localitatea Agaie (astăzi Agay, la circa 7 kilometri distanță de granița cu Italia) este descrisă ca fiind un port mic în sud-estul Franței (Provence), la două mile distanță de orașul Fréjus – vechiul Forum Iulii. La data apariției volumului, acolo se afla o fortăreață dărăpănată, în schimb aflându-se în oraș alei frumoase mărginite de portocali și lămâi, care făceau ca locul să aibă un aspect agreabil atât vara, cât și iarna. În secolul al XVIII-lea, castelul a fost transformat într-o reședință cu un caracter civil mai pronunțat, au fost construite noi ferme (La Bastide, în 1750) sau amenajate (Les Ferrières, Le Grenouillet) și a fost creat domeniul Castellas¹⁵.

Aggia Nappa (astăzi Ayia Napa) este descrisă ca vechi oraș din insula Cipru, în împrejurimile căruia cuibăreau multe păsări dintr-o specie pe care autorul o denumește *Feigenschnepfen*, cuvânt compus care s-ar traduce prin *sitarul de smochine*. Locuitorii preparau cu oțet carnea acestei păsări, în scopul de a o expedia în diferite locuri. Orașul se află pe coasta de est, în districtul Famagusta, lângă capul Greco. Această parte a Ciprului este cunoscută sub numele *Kokkinochoria*, care se traduce prin *sate roșii*, nume inspirat de solurile roșii fertile din regiune. În trecutul îndepărtat, zona era acoperită de păduri dese, arhaismul *nape/napa* însemnând *vale împădurită*¹⁶, desigur habitatul speciei de pasăre menționată de Ludovici.

Agosta (azi Augusta, pe coasta estică a Siciliei) este prezentată ca fiind situată în Val di Noto, pe o peninsulă de mare întindere. Portul orașului, care era unul din cele mai avansate în mare și dintre cele mai bune din întreaga Sicilie, era prevăzut cu un dig. Peninsula era păzită de mai multe castele întărite, astfel încât orașul nu avea nevoie de ziduri sau de alte lucrări de fortificații, deoarece era înconjurat de mare. În partea dinspre uscat, Agosta era totuși apărată de un zid puternic, cu o poartă masivă și în apropiere de un șanț lat. În oraș fuseseră trasate patru străzi de lungime egală, de la care porneau altele, de data aceasta de lățime egală. Orașul avea o piață centrală, a cărei suprafață era egală cu cea a caselor care o înconjurau. Problema pentru locuitori era aceea că nu dispuneau de apă potabilă

¹⁴ G. Connah, *op. cit.*, p. 244.

¹⁵ Frédéric d'Agay, *Agay* [présentation], Agay, s.a.

¹⁶ Farid Mirbageri, *Historical Dictionary of Cyprus*, Scarecrow Press, Lanham (Maryland, USA), 2010, p. 19.

în afară de cea a unui izvor, care se afla în afara localității. Referitor la zona învecinată, acolo se găsea un număr mare de grădini. Din port se puteau vedea trei insulițe. Prima se afla lângă intrarea în port și pe ea fusese construit un turn înalt, prevăzut în interior cu o scară în spirală și care servea ca far; noaptea se aprindea focul în vârful lui, pentru a călăuzi corăbiile aflate în larg. Celelalte două insulițe, situate una lângă cealaltă, se aflau mai aproape de zona portului. În apropiere de Agosta, de cealaltă parte a portului, se aflau rafinării de zahăr, iar într-un loc numit Trapetta se putea chiar asista la fabricarea acestui produs. În Sicilia se aflau multe astfel de întreprinderi, dar niciuna nu era la fel de prețuită ca cea de lângă Agosta. Acolo se întindeau lanuri de trestie de zahăr, bine întreținute și plăcute la vedere. Ca sursă pentru acest articol de dicționar, Ludovici îl indică pe Jovin de Rochefort, iar această descriere este cu atât mai importantă cu cât ea fusese făcută înainte de cutremurul din 1693, care a distrus complet orașul și a ucis o parte a locuitorilor, astfel încât autorul afirmă chiar că, în 1750, se putea spune că Agosta nici nu mai era un oraș.

Încă o dată, putem vedea că sunt incluse și date mai vechi, inclusiv legate de istoria a diferite orașe, dar și însoțite de detalii deosebit de interesante legate de arhitectură, tehnologie și mentalități – nelipsind nici cifre exacte sau ani – lexiconul dobândind așadar un caracter interdisciplinar *avant la lettre*. În definitiv însă, Ludovici era, după cum am menționat la începutul articolului de față, un intelectual de marcă, profesor de filosofie și logică la o universitate de renume a epocii, autor al acestei opere care, după cum însuși titlul o arată, este prezentată ca fiind o *Academie*.

Alkmaar (Alcmar sau Alckmaer, latinizat Alcmaria) este descris ca fiind unul din cele mai frumoase orașe din nordul Olandei, în care locuiau mulți oameni bogați care trăiau din rente. Printre atracțiile orașului se numărau primăria, arsenalul și bisericile. Se afla acolo și o fortăreață puternică, numărând opt bastioane. Tot acolo se produceau și se comercializau brânzeturi în mari cantități. În prima jumătate a secolului al XX-lea, în anii dintre cele două războaie mondiale, savantul francez Henry Asselin, călător prin Țările de Jos, a lăsat următoarea descriere: „*Străinul care vizitează pentru prima dată Olanda nu trebuie să ignore piața de brânzeturi care se ține la Alkmaar în zilele de vineri. Este o scenă plină de culoare și de pitoresc și unică în felul ei (...). În vechea piață comercială din Alkmaar, o bijuterie arhitectonică în ansamblul ei, la doi pași de primăria impozantă și decorativă prin apropierea căreia trece un canal îngust, ochiul amuzat descoperă imensele galantare și piramidele înalte de bulgări grași și lucioși, menținute în echilibru cu măiestrie. Toată ziua are loc un du-te-vino intens de cumpărători grăbiți și guralivi. Marile fabrici îngrămădesc cantitățile enorme pe care le aduc șlepurile cu motor; țăranii modești care produc ei înșiși au înaintea lor cantități mai puțin importante. Valeții ghildelor, care încă poartă*

costumul de odinioară, merg doi câte doi, ducând o targă și arborând la pălărie aceeași panglică de o culoare anume: ei sunt cei care transportă brânzeturile la balanța publică. După cântărire și vânzare, brânzeturile rotunde sunt depuse în antrepozite imense, unde sunt marcate cu roșu în vederea exportului”¹⁷.

Arbe (astăzi Rab) este descrisă ca fiind o insulă în Dalmația, pe care se afla un oraș reședință episcopală. Pe această insulă se producea vin de calitate și smochine. Din punct de vedere politic, Arbe era o veche posesiune venețiană. În secolul al XVIII-lea, lemnul de foc exportat de la Zara la Veneția era scutit de taxele de export și era adeseori transportat de vase mici din Arbe. De asemenea, industria pescuitului ocupa un loc important în zonă¹⁸.

Attine este denumirea sub care este prezentată o monedă de argint polonă, echivalentă cu 9 creițari, 3 groși imperiali sau 2 groși *buni* și 3 pfennigi. La sfârșitul secolului al XIX-lea este descrisă ca fiind o mică monedă de argint germană, echivalentă cu aproximativ 22 centime din francul francez. Ea a ieșit din uz la data de 1 ianuarie 1875, atunci când a intrat în vigoare noul sistem monetar german, instituit la 4 decembrie 1871¹⁹.

Zimbrul este trecut cu denumirea de *Auerochs*, *Aurochs*, sau *Urochs*. În Lituania, el era doborât cu săgeți de arcași călare. Limba lui era ascuțită, ca o pilă, pielea, mai ales cea de pe spate, era foarte rezistentă, iar din coarne se confecționau vase de băut. Acest animal mai este descris ca având o putere atât de mare în grumaz, încât lua în coarne un cal cu tot cu călăreț și atunci când începea să doboare un copac nu se lăsa până nu îl vedea căzut la pământ. „*Celții numeau zimbrul <<vison>>, goșii <<wisunt>> sau <<wisant>>, iar germanii <<wisent>>, până la mijlocul secolului al XV-lea, când, în urma stingerii bourului, poporul îi va spune <<Auerochs>>*”²⁰.

Avo este numele sub care este descris un copac din insula Madagascar, din care se producea o hârtie foarte delicată și curată. Presupunem că este vorba despre palisandrul de Madagascar, căruia, în limba malgașă, i se asociază adjectivul *mavo*, care înseamnă *gălbui* și care a putut da *avo*, nume preluat de europeni. Mai târziu, în limba germană a fost introdusă denumirea *Königsholz* (*lemnul regilor*)²¹.

¹⁷ Henry Asselin, *L’Ame et la vie d’un peuple: la Hollande dans le monde*, Librairie Académique Perrin et C-ie, libraires-éditeurs, Paris, 1931, pp. 171-172.

¹⁸ Benjamin Arbel, *Venice’s Maritime Empire in the Early Modern Period* (p. 125-254), în ”A Companion to Venetian History, 1400-1797”, Koninklijke Brill, Leiden, 2013, p. 231.

¹⁹ *La Grande Encyclopédie: inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts*, H. Lamirault et Compagnie, Paris, s.a., tome 4, p. 521.

²⁰ Alexandru Filipașcu, *Sălbăticiuni din vremea strămoșilor noștri*, Editura Științifică, București, 1969, p. 84.

²¹ Nicolae G. Ghelmeziu, *Lemnul exotic: lemnul african: proprietăți și utilizări*, Editura Tehnică, București, 1981, p. 320.

O descriere curioasă este făcută orașului marocan Bzou, situat la nord-est de Marrakesh, pe care autorul îl ortografiază *Bizu*, în provincia Escura. Locuitorii sunt descriși, în mod neașteptat, ca fiind „*bogați, politicoși și îi iubesc mult pe străini*” („*reich, hoeflich und lieben die Fremden sehr*”). În anul 1924, înaltul oficial colonial francez Prosper Ricard, director al Serviciului Artelor Indigene din Maroc, descria acest oraș în felul următor: „*Un alt oraș, la intrarea în Atlasul mijlociu, situat pe o buclă leneșă a uedului El Abid, este Bzou. Pe vremea călătorului și geografului maur Leon Africanul (prima jumătate a secolului al XVI-lea), locuitorii de acolo erau toți negustori și oameni de bine, făceau comerț cu ulei și piei, pe care le produceau din abundență și în același timp cu grâne și fructe*”. „*În acest loc*”, spune Leon, „*nucii sunt de o mărime nemaivăzută, astfel încât ulii pot cuibări fără grijă, deoarece nici un om nu se poate urca până acolo. Versantul care coboară spre fluviu este plin de grădini frumoase, care se întind până la mal. Prosperitatea de altădată s-a menținut. Viile sunt la fel de frumoase. Pădurile de măslini, de caiși, de smochini, de portocali și de lămâi, pe care le udă pârâiașele și le irigă puțurile de apă, continuă să dea recolte frumoase. Populația harnică și înstărită locuiește în șapte cătune, dintre care unul evreiesc. Artizanii excelează în producerea de vase cu forme armonioase, iar femeile țes <<haik>>-uri de o finețe remarcabilă*”²².

În cele ce urmează, prezentăm majoritatea articolelor de dicționar referitoare la Europa Centrală.

Pe teritoriul actualei României, orașelul Abrud, în prezent inclus în județul Alba, este trecut cu numele maghiar latinizat *Abrobania*, descriindu-l ca fiind populat cu valahi, unguri și sași și având în vecinătate cea mai importantă mină din Transilvania. Aradul este descris ca fiind o fortăreață imperială puternică în comitatul cu același nume, pe râul Mureș (Marosch). Înainte ca orașul să cadă în 1716 în mâinile austrieșilor, creștinii făceau comerț intens cu turcii, Aradul fiind pe atunci despărțit de Imperiul Otoman numai de apa Mureșului. Arieșul (Aranyas) este descris ca fiind un râu în Transilvania, din care se extrăgea o anumită cantitate de aur în împrejurimile orașului Turda (T[h]orenburg).

Altso(h)l (azi Zvolen) este prezentat ca mic oraș de munte din Ungaria superioară (Slovacia), în districtul Bistricz, pe malul drept al fluviului Gran (Hron), locuit de slovaci (*slavi*), unguri și germani. În trecut se găseau în zonă mine de aur, argint, cupru și mercur, care însă fie se epuizaseră, fie erau neîntreținute; autorul notează că, totuși, în mod ocazional se mai găsea aur. Totodată, izvorul de apă minerală care se afla acolo asigura renumele localității. În ziua de 15 noiembrie

²² Prosper Ricard, *Les Merveilles de l'Autre France: Algerie-Tunisie-Maroc: le pays-les monuments-les habitants*, Librairie Hachette, Paris, 1924, p. 407.

1703, într-o bătălie care a avut loc lângă Zvolen, armata curuților, condusă de Nicholas Berceseny, a înfrânt armata imperială și a cucerit orașele miniere²³.

Arva sau Arwa este descris ca un ținut, tot în Slovacia, organizat ca și comitat (care era și cel mai nordic din tot Regatul Ungariei, dar având o întindere mică). Zona se învecina cu Polonia, Silezia și Moravia, și cu alte două comitate. Principalele trei localități erau Arva, Kubini, în sud, și Orasko în nord. Ținutul este descris ca fiind mănos, iar locuitorii, sănătoși și voinici, făcând comerț cu sarea și animalele poloneze. Pâinea se producea din ovăz. La sfârșitul secolului al XIX-lea, istoricul Edouard Sayous (1842-1898), întemeietorul studiilor maghiare în Franța, descria acest comitat ca învecinându-se cu alt comitat, Trencsin, la vest, cu cel de Lipto, la sud, și cu Galiția la nord și est. Arva, pe teritoriul căreia nu se găsea nici un oraș important, avea suprafața de 2.077 kilometri pătrați, majoritatea absolută a locuitorilor fiind de etnie slovacă. Clima era aspră, relieful muntos și solul puțin fertil. În schimb, valea râului Arva era de o mare frumusețe, acolo găsindu-se din belșug pește și vânat, iar principalele resurse ale subsolului erau fierul și huila. O parte a populației se ocupa cu mineritul, o altă parte cu creșterea animalelor și producerea brânzei²⁴.

Auspitz, astăzi Hustopeče, în Republica Cehă, este descris ca un oraș frumos, înconjurat de ziduri și ca și Uherzitze, în Moravia, în districtul Brünn, la două mile de Nicolsburg. Era cunoscut pentru târgurile de boi și cai și se țineau și acolo iarmaroace anuale și bâlciuri săptămânale. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, comerțul se limita la vânzarea cerealelor, fructelor și vinului excedentare, care începeau să fie căutate și la Viena. Una din căile comerciale principale pornea de la Auspitz, îndreptându-se spre est, spre Lundenburg²⁵.

Sub numele de *Bachmatt* sau *Bacmat* este prezentat un soi de cai din Podolia, de o rezistență ieșită din comun. Ei aveau coame lungi, frunți aplecate în față și copite mari și tari, astfel încât nu aveau nevoie să fie potcoviți. Iarna, părul lor era lung și creț, ca al unui câine pudel, iar vara scurt și multicolor. Ei erau în stare să alerge neîntrerupt ziua și noaptea, fără a fi hrăniți și se mulțumeau cu o singură gură de iarbă. Acești cai erau în elementul lor în zonele deschise și plate, și mai puțin în cele muntoase și pietroase. Specia este menționată și în *Enciclopedia română* a lui C. Diaconovich, în felul următor: „**Bahmet**, nume dat mai de mult

²³ *Slovak History: Chronology & Lexicon*, transl. by David P. Daniel, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 2002, p. 73.

²⁴ Edouard Sayous, *Arva* [articol de enciclopedie], în vol. "La Grande Encyclopédie: inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts", H. Lamirault et Compagnie, Paris, s.a., tome 4, p. 38.

²⁵ Gregor Wolny, *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert*. Band II. Brünn Kreis. II. Abtheilung, Selbstverlag des Verfassers, Brünn, 1837, p. 275.

*cailor mici, dar foarte iuți și tari ai Tatarilor din Crimeea și Bugeac*²⁶, termenul fiind folosit și de Alexandru Odobescu și de Vasile Alecsandri în scrierile lor.

Beneschau, odinioară Bensen sau Penzen, azi Benešov, în Republica Cehă, este prezentat ca fiind un oraș în Boemia, în districtul Leutmeritz, pe râul Sulsnitz. Această localitate era cunoscută datorită morilor sale de hârtie, acolo producându-se în secolul al XVIII-lea cea mai bună hârtie din toată Boemia. Aceste mori de hârtie au fost înființate în anul 1569. Benešov este primul oraș din Boemia în care a fost introdus holendrul de rafinare, încă din 1710, această inovație tehnică ducând în scurt timp la o creștere semnificativă a calității hârtiei produsă în Cehia, fabricanții de acolo ajungând să fie cei mai buni din toată Europa centrală și de est. În 1799, producția de rame de hârtie se cifra la peste 114.000 în Boemia, față de numai 45.000 în Moravia și 13.000 în Silezia. În arhivele finlandeze a fost descoperit un filigran heraldic de la Benešov, din anul 1588, purtând inscripționarea *BENSEN*²⁷.

Bergreichenstein, astăzi *Kašperské Hory*, tot în Republica Cehă, este descris ca fiind un orașel de munte în Boemia, nu departe de Wolin, unde se aflau odinioară mulți căutători de aur care spălau nisipul aurifer. Se extrăgeau și perle, iar datorită acestor resurse ale subsolului, locuitorii erau bogați. Pentru perioada 1536-1543, istoricul italian Carlo Cipolla menționează 3 297 kg de argint extrași anual din mina din această localitate²⁸.

Ca o curiozitate toponimică, menționăm portul fluvial dunărean *Biliberto*, situat, după datele oferite de autor, în *Slavonien* (azi Slavonia orientală, în Croația), în Regatul Ungariei, nu departe de Esseck (Eszek, azi Osijek); acolo acostau vasele austriece de război, precum și cele folosite în timp de pace pentru transport și de asemenea iernau în acest port. Este foarte posibil să fie vorba de Vukovar, în prezent aflat în Croația.

Bilin sau Belin, latinizat Bilina (azi Bilina, în Republica Cehă), este descris ca un oraș din Boemia, cu un castel frumos; se afla la 9 mile distanță de Praga și îi aparținea prințului de Lobkowitz, a cărui reședință și era de altfel (*Herrenstadt*). Se afla acolo un izvor de apă minerală, din care se duceau urcioare pline la Toplitz, locul frecventat de clientela bogată. Se mai exploata și sarea, iar jaspul și granatul erau expediate la Praga; se culegeau și ierburile de leac care creșteau pe munții abrupti din apropierea localității. Se mai găsea și marnă și tripoli (o substanță

²⁶ Cornel Diaconovich, *Enciclopedia română*, tom I, W. Krafft, Sibiu, 1898, p. 355.

²⁷ Jozef Dąbrowski, *Paper Manufacture in Central and Eastern Europe before the Introduction of Paper-Making Machines*, Łódź, July 2008, pp. 75-80.

²⁸ Carlo Cipolla, *Before the Industrial Revolution: European Society and Economy: 1000-1700*. Trad. de Christopher Woodall, Routledge, London, 2005, p. 138. Cf. John H. Munro, *The Central European Silver Mining Boom, Mint Outputs, and Prices in the Low Countries and England, 1450-1550*, Leuven, 1991, p. 167.

folosită la poleit), care era vândută în Saxonia. Aici autorul citează lucrarea *De terris Musei Regii Dresdensis* a savantului Ludwig. Produsele de Bilin sunt trecute în catalogul oficial al Expoziției Universale din 1851 de la Londra, la capitoul dedicat Austriei, la pozițiile 16, 53 și 58²⁹.

Bischofslack, latinizat Locopolis (azi Škofja Loka, în Slovenia), este prezentat ca oraș, castel și domeniu din Kraina superioară, situat între râurile Pollent și Zaper, la trei mile distanță de Laibach (Ljubljana). Se făcea comerț cu orașele Triest și Fiume, cu cai, pânză și ață de cusut. Škofja Loka era centrul feudal și municipal al episcopului de Freising. Localitățile din regiune, care aveau piețe de desfacere, au primit drepturi municipale numai în anii 1470, din cauza pericolului otoman și din punct de vedere economic nu au depășit stadiul de centre de comerț țărănesc³⁰.

Bleyberg – toponim care se traduce prin *muntele de plumb* – este descris ca fiind o mină în Austria, în Carintia superioară, exploatată de „*unsprezece secole*” („*seit elf hundert Jahren*”). Galeriile erau adânci, de 110 stânjani. În secolul al XVIII-lea, Carintia, unde se găseau mai multe mine de argint și plumb, era traversată de cea mai importantă rută care lega Viena de Republica Veneția³¹. Munții din jur sunt la rândul lor descriși ca fiind atât de înalți, încât, atunci când zăpada se topește primăvara, provoacă mari inconveniente. „*Ea cade și se rostogolește la vale în bucăți atât de mari, încât nimic nu îi poate sta împotriva*” („*Er faellt und rollt in so grossen Stuecken herab, dass ihm nichts widerstehen kann*”). În anul 1979, geologul A. Hussain și-a susținut teza de doctorat cu numele *Gravimetria subterană în regiunile alpine, cu referire specială la mina de plumb și zinc Bleiberg, Carintia*³².

Comitatul Bács-Bodrog, unitate administrativă tradițională a Regatului Ungariei, este prezentat sub numele Bodrogb sau Bodrog, latinizat Comitatus Bodrogeneris. Autorul îl descrie ca fiind un comitat situat lângă un castel, în Ungaria superioară, care se întindea până la vărsarea Tisei în Dunăre. Se creșteau acolo, pe câmpii, un număr considerabil de cai și vite; caii, care aveau capul mare, erau în același timp solizi și foarte agili. Același Edouard Sayous, care se ocupase de comitatul Arva, descrie și comitatul Bács-Bodrog ca despărțit de Dunăre de comitatul Baranya și separat de Tisa de comitatul Torontal. Sayous este de părere că Bács-Bodrog era de fapt un fel de peninsulă, irigată în mare parte și bogată în

²⁹ *Official Catalogue of the Great Exhibition of the Works of Industry of All Nations*, Spicer Brothers, London, 1851, pp. 193-194.

³⁰ *The Land Between: A History of Slovenia*, Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, 2008, p. 153.

³¹ *Ibidem*.

³² Stephen L. Robbins, *Borehole Gravimetry Reviews* (U.S. Geological Survey Circular; 890), United States Government Printing Office, Washington D.C., 1989, pp. 49-50.

cea mai mare parte a produselor câmpiei maghiare: grâu, tutun, pepeni și altele. Din punct de vedere al compoziției etnice, în partea de nord predominau unгурii, iar în partea de sud era un mozaic pestriț de slavi sudici, maghiari și germani; evreii erau în număr de 12.000. Numele comitatului se trăgea de la vechiul oraș Bács, care avea la sfârșitul secolului al XIX-lea în jur de 3.000 de locuitori; în același timp, numele Bodrog nu trebuie confundat cu cel al fluviului care străbate nordul Ungariei³³.

Brown-Papers este termenul englezesc sub care este menționat un tip de țesătură fabricată în Silezia, dar care era exportată la Londra, ambalată în hârtia brună de la care i s-a și tras numele. În Anglia, hârtia brună este menționată în 1570-1571 și era vândută în legături de câte două foi, contra sumei mici de 4 șfanți (*doits*)³⁴.

În concluzie, această lucrare ne apare ca fiind o resursă deosebit de importantă pentru cunoașterea secolului al XVIII-lea, atât în Europa, cât și pe celelalte continente. Autorul are meritul de a nu se fi limitat la o regiune anume – cum ar fi, de pildă, Sfântul Imperiu Roman – și de a se fi documentat solid în această direcție, nefiind satisfăcut cu informațiile preluate din mediul francez. Este adevărat că accesul la date a fost ușurat de faptul că, în acea epocă, zonele din afara Europei erau în mare parte colonii ale statelor europene, metropola fiind, firește, o sursă aflată mai la îndemâna savanților. În afară de acest lucru, multe teritorii nu fuseseră încă descoperite și, cu excepția Asiei, nu se pătrunsese încă în interiorul continentelor; volumul de informații era, așadar, mult inferior celui din zilele noastre și prin urmare mai ușor de procurat și de gestionat. Un alt aspect este acela că Ludovici a urmărit să surprindă dimensiunea economică a locurilor pe care le-a descris, care, în istoria tradițională, au fost descrise mai ales din punct de vedere politic și militar. De asemenea, autorul a inclus și date referitoare la epoci mai îndepărtate în timp, punând la dispoziția publicului și cifre exacte. În scopul de a îndruma comercianții aflați în periplu, Ludovici a mai introdus în texte și anumite date legate de dimensiunea socio-culturală a locurilor prezentate, cum ar fi cele despre orașul nord-african Bzou, element care conferă acestei opere un aspect modern, interdisciplinar, neașteptat. În ceea ce privește circulația cărții, faptul că lexiconul a fost folosit în practică de firmele comerciale din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea nu face decât să îi confirme valoarea. Mai mult, cercetările pe care le-am efectuat confirmă autenticitatea datelor incluse în această operă.

³³ Edouard Sayous, *Bács* [articol de enciclopedie], în vol. "La Grande Encyclopédie: inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts", tome 4, H. Lamirault et Compagnie, Paris, s.a., p. 1098.

³⁴ E.M.T. (Sir Edward Maunde Thompson), *Paper* [the history of ~] (pp. 725-727), în vol. "The Encyclopaedia Britannica", vol. 20, 13th edition, Encyclopaedia Britannica Inc., Chicago, 1926, p. 727.

Lexiconul nu a fost achiziționat de Samuel von Brukenthal – care urmărea acumularea de informații în spiritul enciclopedismului – din cauza conținutului lui ultraspecializat, dar a atras atenția conducerii Bibliotecii Capelei din Sibiu. Cei care administrau această bibliotecă au avut în vedere faptul că unii dintre elevii de la gimnaziul evanghelic din Sibiu aveau intenția să urmeze cariere comerciale, la această școală fiind trimiși și copiii negustorilor sași din Sibiu.

Bibliografie

Benjamin ARBEL, *Venice's Maritime Empire in the Early Modern Period* (p. 125-254), în "A Companion to Venetian History, 1400-1797", Koninklijke Brill, Leiden, 2013.

Thomas ASHBY, *Some Italian Scenes and Festivals*, Methuen & Co., London, 1929.

Henry ASSELIN, *L'Ame et la vie d'un peuple: la Hollande dans le monde*, Librairie Académique Perrin et C-ie, libraires-éditeurs, Paris, 1931.

Jürgen BEYER, *Vad är en bra ö ? Gotland i ett tyskt köpmannallexikon från 1700-talet*, în "Haimdagar", Lärbro (ins. Gotland, Suedia), nr. 6-7/2010.

Jacques-Charles BRUNET, *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*, tome III (H-M), Librairie de Firmin Didot Frères, Paris, 1862.

Carlo CIPOLLA, *Before the Industrial Revolution: European Society and Economy: 1000-1700*. Trad. de Christopher Woodall, Routledge, London, 2005.

Graham CONNAH, *African Civilizations: An Archaeological Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

Jozef DĄBROWSKI, *Paper Manufacture in Central and Eastern Europe before the Introduction of Paper-Making Machines*, Łódź, July 2008.

Aurel DECEI, *Istoria Imperiului Otoman până la 1656*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.

Cornel DIACONOVICH, *Enciclopedia română*, tom I, W. Krafft, Sibiu, 1898.

E.M.T. (Sir Edward Maunde Thompson), *Paper [the history of ~]* (pp. 725-727), în vol. "The Encyclopaedia Britannica", vol. 20, 13th edition, Encyclopaedia Britannica Inc., Chicago, 1926.

Louis FIGUIER, *The Ocean World: Being a Description of the Sea, and Its Living Inhabitants*, English Translation, D. Appleton & Co., New York, 1869.

Alexandru FILIPAȘCU, *Sălbăticiuni din vremea strămoșilor noștri*, Editura Științifică, București, 1969.

Nicolae G. GHELMEZIU, *Lemnul exotic: lemnul african: proprietăți și utilizări*, Editura Tehnică, București, 1981.

Marjatta HIETALA, *The Townbuilding and the Typology of Finnish Towns until 1720* (p. 42-54), în ”Stadtwerdung und städtische Typologie des Ostseegebietes bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts”, Odense University Press, Odense, 1999.

*** *L’Afrique de Marmol* [trad. prescurtată în franceză, efectuată de Perrot d’Ablancourt], Louis Billaine, Paris, 1667, vol. II.

*** *La Grande Encyclopédie: inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts*, H. Lamirault et Compagnie, Paris, [1886], tome 1.

*** *La Grande Encyclopédie: inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts*, H. Lamirault et Compagnie, Paris, s.a., tome 4.

*** *Malerisches altes Europa: romantische Ansichten von Städten und Schlössern der guten alten Zeit*, Verlag DAS TOPOGRAPHIKON, Rolf Müller Verlag, Hamburg.

Farid MIRBAGHERI, *Historical Dictionary of Cyprus*, Scarecrow Press, Lanham (Maryland, USA), 2010.

John H. MUNRO, *The Central European Silver Mining Boom, Mint Outputs, and Prices in the Low Countries and England, 1450-1550*, Leuven, 1991.

Jutta NOWOSADTKO, *Carl Günther Ludovici: Hauptredakteur der Bände 19 bis 64 und der Supplementbände 1 bis 4 (1739-1754)* [nenumerotat], S.I., Redaktion Zedleriana, 2002.

Wilhelm OECHSLI, *History of Switzerland: 1499-1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013 [retipărire a ediției din 1922].

*** *Official Catalogue of the Great Exhibition of the Works of Industry of All Nations*, Spicer Brothers, London, 1851.

Ana PÎRȘCOVEANU-APOSTOLIDE, *Sarea: noua strălucire a unei bogății străvechi*, Editura Științifică, București, 1963.

Prosper RICARD, *Les Merveilles de l’Autre France: Algerie-Tunisie-Maroc: le pays-les monuments-les habitants*, Librairie Hachette, Paris, 1924.

Stephen L. ROBBINS, *Borehole Gravimetry Reviews* (U.S. Geological Survey Circular; 890), United States Government Printing Office, Washington D.C., 1989.

*** *Slovak History: Chronology & Lexicon*, transl. by David P. Daniel, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 2002.

*** *The Land Between: A History of Slovenia*, Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, 2008.

Gregor WOLNY, *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert*. Band II. Brünnner Kreis. II. Abtheilung, Selbstverlag des Verfassers, Brünn, 1837.